

תוספות שיתקבצו גדולי עולם למקום א' (ואף שהיו הרבה המחזיקים ישיבות והרביצו תורה בישראל כמפורסם עכ"ז כיון שתלמידיהם היו צריכין לגמרא ולסברא דרבים אינם נחשבים רק לא', אבל זה לא מצינו שיתקבצו גדולי ראשי ישיבות למקום א') ועד מתי לא נתעורר עצמינו משינתינו ואיש את רעהו יאמר חזק" (ג' ע"ב – ד' ע"א).

הרי כאן נראה שרבי מנשה מעלה רעיון שונה מזה שנעשה לפניו יותר ממאתיים שנה, בהקמת ועד ארבע הארצות, או מה שנוסד כמאה שנה אחר כך על ידי אגודת ישראל, עם התאספות כל גדולי הדור לטפל בבעיות הזמן. כאן מדובר בהתאספות של כל גדולי הדור, תלמידי החכמים, (וכמ"ש 'אבל זה לא מצינו שיתקבצו גדולי ראשי ישיבות למקום אחד') לדבר ולהתווכח דוקא בלימוד התורה וליישר כל העיקולים בין בש"ס ופוסקים ובין בהשקפת העולם. וכי רעיון כזה יעורר חמת גדולי הדור?

רבי מנשה חוזר לכוונת ספרו וכותב: "ועתה נשוב לכוונתנו כפי שיעדנו בתחלה לעשות פשרה בין הצדיקים היינו אותם שאינם חפצים רק ביושר וכל כוונתם לש"ש, ועכ"ז רבתה המחלוקת אף בין אנשים כאלה אשר הוא תכלית הקלקולים שבעולם, ואף שאין ביניהם מחלוקת בפועל עכ"ז כתיב חלק לבם וגו' אשר מזה בא פירוד לצדיקים כמ"ש לעיל" (ד' ע"ב).

על אלו צדיקים מדבר רבי מנשה? בהמשך הוא מסביר כוונתו וכותב: "ודבריי הם דרך כלל לכל הענינים, אך אביא ד"מ מה שנצרך לענינינו היינו בנידון מחלוקת בין ת"ח הן בעניני לימוד הן בעניני דרך עבודת הבורא, שנחלקו בזה לג' כתות כלליות, יש מהם אחוז דרכם לאחוז רק כפשוטן של דברים ומקיימים את התורה בכל דקדוקי ודקדוקי סופרים, והיא מעלה גדולה מאד אך בזה הם טועים שסוברים שכבר יצאו ידי חובתן בזה מאוד, ואין אחרי' מעלה כלל עד שמרחיקים מאתם אנשים שרוצים לחקור בטעמי המצוות, וכמו זר נחשב בעיניהם היאך יוכל להשיג שכל אנושי כוונת הבורא ית"ש" (ה' ע"א). כאן רבי מנשה מביא ראיות נגד שיטה זו ומסיים: "אבל כשעושין בתחלה אלו המצוות כחוק שעושה הכל עפ"י מצוות אנשים מלומדה, ואף אם יקיימם בכל דקדוקיהם כפי שמבואר בגמ' ובש"ע, לא יועילו לו כלל שיהי' בטוח שלא יחטא. ועכ"פ העולה מדברינו שאם הוא מקיים אלו המצוות מבלי

ואני אומר כי שקר דיבר החכם הזה בין על הגר"א ובין על הגר"מ! הרי היו קבוצות של תלמידים שומעי לקחו של הגר"א מאז התחיל להרביץ תורה עד סוף ימיו ממש, וכמה מהם נמנו על ידי בני הגר"א בהקדמתם לביאור הגר"א על שו"ע או"ח. חוץ מזה, החכם בעל 'בן פורת' לא קרא דברי הגר"מ כאן או שלא הבין דבריו כלל, שכתב הגר"מ שאם היו איזה יחידי סגולה שידעו על בוריה - כלומר, חכמת הקבלה כמו שכתב לעיל מזה - הכחידה תחת לשונם - כלומר, לא לימדה לאחרים. האם אפשר לומר שרבי מנשה התכוון כאן לגר"א שידע חכמת הקבלה על בוריה וכאילו הכחידה תחת לשונו? ידוע ומפורסם לכל שהגר"א לימד חכמת הקבלה לתלמידיו המצטטים ממנו דבריו לרוב בחכמה זו כמו הגר"ח עצמו בספרו נפש החיים, והגאונים רבי שלמה מוילקמיר, רבי משה שלמה מטאלאצין, ובסוף ימיו הגאון רבי מנחם מנדל משקלאוו ועוד ועוד. האם זה נקרא להכחיד תחת לשונו? אלא, הוא הדבר אשר דברנו, רבי מנשה לא התכוון לגר"א ח"ו. אלא החכם הזה התכוון לבעוט בגר"א ורעיונו הכניס בדברי הגר"מ.

שיכוין לטעמן המבואר בהם, אפי' תשב"ר יבינו זאת שהעשי' כגוף בלי נשמה, וממנו תבין לכל המצות" (ה' ע"ב).

^[1234567]אוצר החכמה

כוונת רבי מנשה בכת זו אינה צריכה לפנים. פשוט שהוא מכוון לאלו ששוללים את העיסוק בטעמי המצוות, וזה גורם שיעשו את המצוות כמצוות אנשים מלומדה בלי לחשוב על טעמי המצוות או כוונותיהן, ואינו מדבר על שום קבוצה מסויימת.

רבי מנשה ממשיך לתאר שתי הכתות האחרות: "והכת הב' ישימו מגמתם גם לחקור אחר שרשי המצות וטעמיהן, ונחלקו בזה לשתי כתות ג"כ. הכת הא' אחזו דרך השכל לחקור כסדר אחר פשטי הדברים לפי הנהגת העולם, ומזה עולים מעלה מעלה לחקור בטבעיות שיבינו עי"ז מהו ענין הרחקת הגשמות, וקישור הרוחני בגשמי, ומזה יעלו לחקור גם בפילוסופיא האלקית עד שישגו כ"א לפי מדרגתו קצת מן הקצת מכוונת וגדולת רצונו ית'. והכת הב' ירחיקו כל זה בשתי ידיים ואומרים שאין מבואר לשכל אנושי כלל בזה רק מי שמדבק עצמו לבורא י"ת, ומוסר נפשו על קדושת שמו י"ת ברעותא דליבא יזכה עי"ז שיתגלה לו מן השמים סודות עליונים להבין דברי המקובלים הראשונים ומאמרי חז"ל" (ה' ע"ב).

דברי רבי מנשה כאן ברור מללו. מדובר כאן בכת המתפלספים, כלומר אלו שהתנגדו לקבלה, וכת המקובלים שכל מעשיהם ועשיית המצוות עשו עם הכוונות ולא בקשו טעמי המצוות או לקרב עשיית המצוות אל השכל. בא פלונגיאן וההולכים אחריו, ואמרו שכת הראשונה מכוונת למתנגדים ואילו כת השלישית מכוונת לחסידים.⁹ כנראה שלא קראו ולא שנו דברי רבי מנשה ולא ידעו קורות העתים. האם המתנגדים, ובייחוד הגר"א ותלמידיו, היו כאלו שלא ירדו לעומק ההלכה להבין ולהשכיל כוונת המצוות, ועשו את המצוות רק כמצוות אנשים מלומדה? אתמהא! ובנוגע לכת השלישית - האם רק החסידים למדו קבלה וכוונות המצוות ולא המתנגדים - הגר"א ובית מדרשו? ואם תאמר הגר"א היה מהכת השנייה של רבי מנשה ש'אחזו דרך השכל... ומזה יעלו גם לחקור גם בפילוסופיא', הרי ידוע דעת הגר"א ותלמידיו ע"ד הפילוסופיה, שהתנגדו לה בכל תוקף.¹⁰ בנוסף לזה, לפי דעת המשכילים, איך

9 ראה 'בן פורת' עמ' 92-94, 'החסידים יתעבו את השכל... המתנגדים אף כי לא יפנו אל הדמיון... כל מצותם יעשו רק מצות אנשים מלומדה...'.
^[1234567]אוצר החכמה

10 כידוע דברי הגר"א בשו"ע יו"ד סי' קע"ט ס"ק י"ג 'הפילוסופיה הארורה כו'. מעניין שהמשכיל פלונגיאן שעבד בבית הדפוס ראם בוויילנא הוא זה שהשמיט את המלה 'הארורה' מדפוס שני של ביאור הגר"א על שו"ע בוויילנא. ראה מה שכתב צבי הירש קאצינצלינבוין לש. י. פין - נדפס ב'קריה נאמנה', וויילנא תרע"ה, עמ' 160 בהערה זו"ל: "...שמעתי מפי הרב הגאון מוהר"ר מנשה איליער זלה"ה שמה שכתב הגר"א בהלכות כישוף... וכמו כן מה שכתב בהלכות כבוד רבו על דברי הרמ"א... שאינם דברי הגר"א ומעולם לא יצא מעטו ומפיו הקדוש דברים כאלה, ואיש אחר הציג כל זה בביאור הגר"א בשעת ההדפסה והוא היה מכיר את האיש ואת שיתו...". ולפי דעתי כל זה המצאה של צבי הירש קצב"ג שהיה משכיל מתון ומגמתי, ותלה באילן גדול אחר שקרא ה'בן פורת' שיצא כשנה לפני כתיבת המכתב לפין. הרי הביאור הגר"א על יו"ד יצא כבר בשנת תקס"ו על ידי בני הגר"א עצמם - וכי יעשו דברי אביהם הגדול פלסתר? וכי יתנו למישהו אחר להוסיף דברים בדברי אביהם שלא אמרם כלל - והרי הקפידו כחוט השערה על כל דבר ודבר שכתב אביהם! זאת ועוד. למה לא גילה לנו צ"ה קצב"ג סוד זה הגדול עד

שתיאר רבי מנשה את החסידים, האם אכן זוהי סיבת ההתנגדות לחסידות, וכאילו רק בגלל ששמו כל מגמתם בקבלה התנגדו להם, הלא בכל הספרות וחרמים נגד החסידים, ענין זה שהדגישו החסידים לימוד תורת הנסתר היה רק פרט קטן ממש שיצאו נגדם המתנגדים!¹¹ יותר מזה, תשע שנים אחר פטירת הגר"א, שאז יצא הספר פשר דבר, כבר שקטה המחלוקת.

אלא ברור כשמש שרבי מנשה לא התכוון לא לחסידים ולא למתנגדים ולא התכוון כלל לעשות פשרה דוקא בין החסידים ובין המתנגדים. כל כוונתו היתה לעשות פשרה או כינוס בין שלוש הכתות – אלו שעושים את המצוות כמצוות אנשים מלומדה, אלו שמנסים להבין את המצוות דרך השכל, ואלו שמנסים להבין את המצוות דרך הקבלה – מסתבר שרבי מנשה איננו מדבר כלל על שלש כתות מגובשות 'מפלגה', אלא, על שלש תפיסות שהיו רווחות בין בני בית המדרש. כל כוונתו היתה לעשות 'תיקון העולם' כפי שנראה בהמשך, דבר שהוא חוזר עליו משך כל חיבוריו, בין בדפוס בין בכתב יד, כדי שימלא כל הארץ כבודו ית'.

בהמשך דבריו ב'פשר דבר', רבי מנשה מבאר איך כל השלש כתות נצרכות זה לזה, וכותב: "וכ"א מהג' כתות הנ"ל מתחזק בדרכו, ואני הכותב תמהתי במאוד על כ"א מהג' כתות הנ"ל שע"י הטיי" כ"א לדעתו (מחמת חולי ההרגל כמ"ש לעיל) לא ישגיחו על דבר פשוט, שהמתחיל לעיין קצת בעניני יבין זאת ומפורסם בפי כל שהאדם מדיני בטבע, פי' שא"א שאיש א' מהמין יוכל בעצמו לתקן כל צרכיו, רק שזה צריך לזה וזה צריך לזה, וכ"א עוסק במלאכה פרטית ומחליפין זע"ז, וזה לא יעלה בדעת בעל מלאכה אף שהיא יקרה ביותר, כגון נוקב מרגלית, שיושפל בעיניו בעל מלאכה קלה ופשוטה כגון מלאכת החייטות ודומיו, ויוכל לחשוב שבמלאכתו לבד יספיק כל צרכיו וצרכי העולם. וכן הדבר בכל עניני העולם. ואפרש בביאור בנידון דידן. שבוודאי כל הג' כתות הנ"ל נצרכים מאוד, וזה בלא זה לא סגי וצריכים להתלמד זה מזה, היינו הכת הא' לקיים כל מאי דכתיב בספר אורייתא וכל דקדוקי סופרים, זה הנ"ל דבר השווה לכל ובלא"ה לא סגי, כמו שכתבתי לעיל שהם הנקראים עמודי התורה, שבלעדם הי' יכול להשתכח לגמרי כל האותות והמופתים, כללים ופרטים שלא

שנת תרי"ט – עשרים ושמונה שנים אחר פטירת רבי מנשה? מעניין, שעל 'זיוף חמור' כזה בכתבי הגר"א לא מצא רבי מנשה מעולם להעיר ולעורר בספריו או בעל פה, ולא מצא אלא את אותו צ. ה. קצב"ג 'להתלונן' בפניו על 'זיוף' זה....!

ראה גם המכתב מרבי שמואל לוריא לרבי יהושע העשיל לוי משנת תרכ"ח, שנדפס ב'עליות אליהו' [מהדו"ת] בחלק מעלות הסולם הערה ה': "...ע"כ מצאתי חובה לנפשי... להודיע בשער בת רבים... כי מש"כ בביאור הגר"א יו"ד... מ"ש הגאון ז"ל על הרמב"ם ז"ל בענין כישוף ושדים... הן הן הדברים שזכינו לראות בגוף כ"ק של הגר"א ז"ל... ע"כ מ"ש הרצ"ה ק"ב בספר קריה נאמנה... אינה קריאה נאמנה ושקר ענה...". מדברי ר"ש לוריא רואים שהאשים את צבי הירש קצב"ג בשקר ולא את רבי מנשה.

ידוע, שתלמידי הגר"א והמושפעים ממנו התנגדו בכל תוקף לפילוסופיה – ראה למשל מה שכתב רבי פנחס אליהו מוילנא בספר הברית, ומה שכתב הגאון רבי יהודה ליב מרגליות בספר בית מדות (יש להרחיב על ספריו ועל השפעת הגר"א עליו – ובמקום אחר נרחיב על זה אי"ה).

11 ראה ב'זמיר עריצים וחרבות צורים', אלעקסניץ תקל"ב. מכל התלונות שנאמרו שם נגד החסידים, עסקם בקבלה תופס מקום קטן ביותר – ראה שם באריכות.

נתבארו בפירוש בתורה ונמסרו בע"פ, ונרמזים בפרטי דיני המצות. אף כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה שהוא מכח ה' שנותן לב לעיין בעומק בעניני המצות, ושואל על כל דבר מאי טעמא עד שהוא מגיע בשכלו להבין כ"א כפי שיד שכלו מגעת כוונת המצות, אשר א"א להבין היטב מבלי שיחקור בעניני הנהגות העולם וחילוקיהן, ולחקור בטבעיים ולעלות מעלה מעלה הכל בדרך ישר ופשוט, להבין ערך וענין עולמות עליונים, וכל מה שהוא משיג ביותר מכיר יותר בגדולת הבורא. אבל לידע סודות עליונים כפי הכת הג' היינו לידע סוד המרכבה העליונה והמשרתי' העליונים הממוני' על כל דבר ודבר, וסוד השמות וצירופן וחילוקיהן, לזה אין מבוא לשכל האנושי לידע מדעתו. לאפוקי מאותם שהלכו בעבודת ה' ע"פ שכלם, ואף מקצת חסידי אומתינו שהשפילו מאוד מעלת התורה ואמרו שהתורה אינה אלא הערה להשכל שישכיל מנפשי', ובלא התורה לא היו מתעוררים כלל לתת מקו' לשכל. ולפי דבריהם מי שהשכיל בעניני הפילוסופיא הגדיל למעלה ממעלת התורה, ודבר זה כמעט מבואר בכמה ספרים מפילוסופי עמינו, ורחמנא ליצלן מהאי דעתא" (ה' ע"ב – ו' ע"א).

נח"ח 1234567

למי התכוון כאן קשה לדעת בוודאות. אולם, מדבריו שקורא להם 'חסידי אומתינו', נראה שכוונתו נגד תפיסת עולם של הקדמונים שסברו שהשכל למעלה מן התורה, ודרך התורה יכולים להגיע למדרגה של השכל¹². אולם, זה ברור שרבי מנשה הולך כאן כפי שיטת הגר"א בעניני פילוסופיה, ששכל התורה הוא למעלה משכל האנושי ואין מקום לפילוסופיה בתורה. כשרבי מנשה מגדיר את כת ה', הוא כותב כאן מפורש שאדם צריך להעמיק בשכלו להבין את המצוות ע"פ השכל ולידע את המציאות ולכן צריך לידע הנהגות העולם. ב'פשרה בין הצדיקים' לא מוזכר כלל כת הפילוסופים.

רבי מנשה ממשיך להסביר מה גרם לטעות זו: "וזה הטעות נמשך מחמת שראו באותם אנשים שנמשכו אחר פשוטי התורה עפ"י מצות אנשים מלומדה ומבלי שום ידיעה בשום מושכל שבעולם, ולמדו גם כן חכמת הקבלה ע"ז הדרך וחשבו שהגיעו בזה למעלה גדולה והרחיקו מעצמם כל דבר שכל, והוציאו מילין על אנשים יראים ומשכילים לחשבם כאפקורסים, ואמרו שזה קבלה בידם. וכשראו המשכילים שזה הוא בוודאי טעות מעיקרו, חשבו שאין בתורה מקום לשכל כלל רק הערה למשכיל שישכיל כמו שהבאתי מדבריהם לעיל (וכמו שאנו רואים בעו"ה בדורינו זה שנתרבה אפיקורסות בעולם מחמת שרואים אנשים בעלי תורה ואין בהם מדות טובות בהנהגה שבין אדם לחבירו כמאמרם ז"ל, ה"ד ח"ה [היכי דמי חילול ה'] כו', ואומרים אוי לו לאדם שלמד תורה ופלוגי שלמד תורה כמה מכוערים מעשיו וכו',

12 הרב המקובל רבי מנחם די לונזאנו בספרו 'דרך חיים' [קושטא של"ה?], מתרעם נגד גדולי הראשונים, שלדעתו, היתה להם דעה כזו – ראה שם מדף כ"א ע"א ואילך (במהדורה שהדפיס אחריו, ויניציאה שע"ת, השמיט את כל הקטע, וכבר ציין לזה רבי אביעד שר שלום באזילה בספרו 'אמונת חכמים', מנטובה ת"ץ, דף כ"ז ע"ב והוסיף: "ואפילו הגדולים ויראי שמים שבהם אשר האירו עיני ישראל בחיבוריהם לא נשמרו מן חרב המינות אשר בידה ונפלו במכמורת הטעויות היותר גדולות כלכתם אחר שכלם...". אני מודה להרב ב. דיבלצקי נר"ו שהעירני על כך.)